

Валентина Василівна ЗДОРОВЕНКО
аспірант кафедри філософії Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. Івана Франка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ТЕХНІЧНОГО І ДУХОВНОГО ПРОГРЕСУ

Напередодні ХХІ століття людство, яке в ході перетворення навколишньої дійсності досягло фантастичних здобутків науково-технічного прогресу, підійшло до усвідомлення нівелювання провідних аксіологічних установок наукової діяльності. Прогнозовані ще у добу Просвітництва амбіційні тенденції сцієнтизму і технократизму призвели до антагоністичних колізій між наукою і людиною. Породжені нерациональним використанням результатів когнітивно-креативної діяльності, ці колізії дали сумний наслідок: "Ми стали багатими в пізнаннях, але бідними в мудрості" (К.Юнг); "Наука і техніка так вдосконалюються, що людина скоро зможе обійтись без самої себе" (С.Лец).

Гносеологічний погляд на цю проблему виявляє нагальну необхідність адаптації людини до сучасного, вельми зміненого внаслідок антропогенного впливу оточуючого середовища. Вплив цей поширився вже на генетичні структури людини, загрожує її спадковості, а отже і майбутньому. Крім того, успіхи генної інженерії, біотехнології, можливості перенесення методів генноінженерних робіт на людину створюють загрозу маніпулювання генотипом людини в негуманних цілях.

Досліджуючи розвиток прогресивних напрямків науки в умовах, коли людина все більше перетворюється на об'єкт наукових досліджень і маніпуляцій, зокрема при інтенсивному розвитку новітніх технологій сучасної медицини, які дозволяють увійти в інтимні сторони функціонування людського організму, ми зосередимося на аналізі соціально-етичних, гуманістичних принципів і регуляторів наукового пізнання. Сучасне дослідження філософських і соціальних проблем науково-технічного прогресу стверджує пріоритет гуманістичних цінностей, отже і у сфері науки важливо також виходити із утвердження пріоритету соціально-етичних цінностей, а тим самим – із можливості і необхідності морального регулювання наукових досліджень.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ТЕХНІЧНОГО...

Викладені факти стосуються в значній мірі духовної сфери людського життя, тому природно, що до цієї проблематики в першу чергу звертаються філософи, оскільки вони не можуть бути байдужими до сутності і людського значення отримуваних знань, до ціннісних начал, які, на превеликий жаль, зухвало ігноруються сучасною наукою.

Актуальність проблеми гуманізації сучасної науки зумовлена наявним у XX столітті парадоксальним явищем: був цивілізований зовнішній світ, а не існуюча в ньому людина. Цей парадокс набув завершеного вигляду у XX столітті, але його "родовід" впливає з перших науково-технічних спроб опанування людиною можливостями використання природного середовища.

В тому, що подвиг сміливої думки, знання, терпіння і праці вчених призвів до неочікуваних наслідків науково-технічного шляху розвитку, є своя логіка. Причина поразки – у вилученні з свідомості ролі духовного первня в житті людей. Підміна поняття "духовне" поняттям "інтелектуальне" спричинила до зосередження творчої думки не в сфері вищих духовних цінностей, а переважно в сфері цінностей утилітарних.

Як тільки науково-технічний шлях розвитку відкинув духовність за межі своєї уваги: в царину богослов'я, культу, містичної філософії, тобто в ту галузь, на яку наука не звертає належної уваги, відбулася повна емансипація наукової діяльності від зв'язків із практичною етикою. Корисливість або безкорисливість мотивів, порочність або добродійність вченого більше не мають жодного відношення до плідності його занять.

М.Шеллі геніальною силою розумового проникнення в майбутнє ще у XIX столітті передбачила абсолютно реальні трагічні явища, коли створила зловісну колізію Віктора Франкенштейна. З того часу, захоплений ідеєю безмежних можливостей, що відкриваються людському розуму, який занурюється в закони природи, аби стати її володарем, світ науки пустив у дію сили, що вислизали з-під його контролю. У своїй діяльності практики науки втрачають відчуття внутрішнього зв'язку із долею цивілізації, а "їх помилки і хибні погляди – деколи такі ж значні, як і особистості, що їх допустили" (В.Гаков).

Зрозуміти сучасні тенденції до онтологізації "другої природи", коли фізики-теоретики оперують уже 10-11-вимірним, а не 3-

вимірним простором, створюючи нове інформаційне середовище – ірреальні комп'ютерні лабіринти не лише для хаккерів і комп'ютероманів, а й для багатьох тих, хто ці змодельовані світи абсолютно широко сприймає як дещо вагомніше, ніж об'єктивна реальність, нам допоможе місткий абрис людей, які дозволили техніці повсякденно володарювати над своєю душею.

Один із відомих представників авангардних наук – видатний англійський фізик Ернест Резерфорд, що розробив вчення про радіоактивність і будову атома, відкрив альфа- і бета-промені, планетарну будову атома, який першим здійснив штучну ядерну реакцію, напівжартома-напівсерйозно поділяв науки на фізику і... колекціонування марок.

Б.В.Раушенбах, виявляючи аполітичне ставлення до суспільних процесів, відзначав: "Раніше мені було, грубо кажучи, наплювати на те, що відбувається в суспільстві. Тому що все одно я на це не міг впливати. Та й те, що відбувалося не завжди було зрозумілим. Щось на зразок руху під ковдрою: якесь ворушіння, а яке – неясно" [4, 34].

Бездуховні прагматики, безконечно занурені у свою роботу і обмежені тільки її рамками, на все інше, що знаходиться поза їхніми науковими інтересами, дивляться як крізь туман. Провідний спеціаліст з ядерної фізики академік А.Д.Сахаров відзначив: "Захоплений грандіозністю завдання, я працював з максимальною напругою сил, став автором або співавтором деяких ключових ідей" [8, 3]. І це при тому, що вісімнадцять років він щоденно бачив, як величезні матеріальні, інтелектуальні і нервові сили тисяч людей вливаються у створення засобів тотального руйнування, потенційно спроможного знищити всю людську цивілізацію" [9, 4].

Служба безпеки США у 1943 році так характеризує керівника "Манхеттенського проекту" Р.Оппенгеймера: "Слід вважати, що як вчений Оппенгеймер глибоко зацікавлений у набутті світового визнання і в тому, щоб зайняти своє місце в історії після здійснення проекту" [6, 45]. Марнославне бажання вразити світ руйнівною силою створеної зброї не дозволило Оппенгеймеру спротивитися використанню атомних бомб проти Японії. Більше того, як консультант він причетний до планування бойової операції і вибору об'єктів для бомбардування.

Відомо, що для об'єднання зусиль різних груп вчених і їхнього зосередження в одному місці у 1942-43 роках в СРСР створюється інститут атомної енергії, роботу якого координує І.Курчатов. Але маловідомо, що ініціатором створення атомної бомби в СРСР є учень І.Курчатова, амбіційний авіаційний молодший технік-лейтенант Г.Флеров. Саме його надзвичайна настирність і аргументи щодо необхідності термінового створення уранової бомби стали визначальними для держкомітету оборони. Це Іоффе, Капіца, Курчатов, Олександров, за свідченням професора І.Головіна, що працював разом із Курчатовим шістьнадцять років, виступали у ролі тих, що вагалися і кого слід було вмовляти. А охоплений грандіозним завданням Г.Флеров мріє про здійснення небувалого наукового задуму.

Актуальність втілюваного проекту відкривала величезні можливості особистого успіху, створення імені і репутації честолюбцям і кар'єристам від науки. І.Головін відзначав: "До цієї справи хотілося пристати дуже багатьом. Я тоді вперше почув: "Ця справа наградна" [5, 10].

Ще в розпал робіт по здійсненню "Манхеттенського проекту" вченим, які працювали в Лос-Аламосі, стало ясно, що атомна бомба здатна виконати функцію запалу для незрівнянно більш потужного вибуху, створити умови для атомного синтезу, тобто злиття легких ядер, при якому виділяється гігантська кількість енергії. Цією ідеєю з 1942 року більше всіх був одержимий Е.Геллер, учень Н.Бора, стипендіат фонду Рокфеллера. Заздрісник авторитету і слави Опенгеймера, цей "апостол супербомби" був навіженим провідником політики атомного шантажу та ідеї подальшого вдосконалення ядерної зброї. До речі, Е.Геллер, "батько" водородної бомби і "торговець ядерною смертю", як його називали у США, за ідею "зоряних війн" домагався у Білому домі трильйона доларів, виходячи з того, що війна годує науку.

З 1958 року вчений-фізик С.Коен, співробітник "Ред корпорейшн", створює мініатюрну ядерну зброю новітньої конструкції, основним знижуючим фактором якої є нейтронне випромінювання. "Революція в історії війн" базувалася на ідеї використання контрольованих сил руйнування, тобто створення такої зброї, яка не завдавала б тотальної руйни, "щадила" б матеріальні цінності і в той же час винищувала тих, хто ці цінності захищає.

Двадцять років життя віддавши створенню нейтронної зброї, С.Коен прагматично оцінює свою життєдіяльність. У 1981 році його запитали:

– Ви отримуєте задоволення, роблячи зброю?

– Правду кажучи, так. Це виклик. Дуже захоплююча справа...

Я вважаю, що всі люди огидні. Хто фактично не вбиває, охоче вбив би.

– Невже вам ніколи не спадало на думку: що ж я створив?

– Ні, ніколи. Ця зброя значно точніша, ніж будь-яка із винайдених коли б то не було. Це звучить хвалькувато, але, доречно зазначити, що це дійсно так. Нічого подібного ще ніколи не було [3, 14].

Прагматичне світобачення з його утилітарними цінностями бачить у вічних нормах моралі лише абстракцію, не пов'язану з суспільною формою людського буття. Для такого світовідчуття, якому вчені-прагматики дозволили володарювати над собою, імперативи духовного буття людини існують лише в межах світу, позбавленого предметної реальності і визначеності. А якщо так, тоді в досягненні мети виправдовуються будь-які засоби.

Так стали можливими жахливі досліди над людьми в німецьких концтаборах, про які світ дізнався під час Нюрнберзького процесу. Про експериментаторів-катів із "Загону Е 731", що діяв у Харбінському секретному таборі японської армії під командуванням генерал-лейтенанта Сіро Ісії, світ дізнався під час Харбінського процесу над японськими військовими злочинцями у 1949р.

У серпні 1995 року стало відомо, що і на чукотських уранових копалинах провадилися таємні досліди радянськими медиками по з'ясуванню впливу радіоактивного опромінювання на людей. На табірних цвинтарях неподалік порту Певек виявлено велику кількість рівно розтятих черепів. Немає жодного черепа, який не був би не розтятим. Місцеві історики засвідчують, що у 40-50-ті роки на уранових копалинах щоденно знаходилося до 150 тисяч ув'язнених. Можна лише уявити, якими були щомісячні партії піддослідних, коли кожна людина, щоденно спускаючись в уранові штольні, могла прожити лише кілька місяців. Отже, "якщо черепів не перерахувати, то з певністю можна сказати, що ще до Хіросіми, до Семіпалатинська, до ядерних випробувань на Уралі тут досліджувався людський мозок, уражений радіацією" [1, 4].

В контексті нашої теми серед фундаментальних проблем, які розробляються сучасною наукою, крім зазначених, слід згадати проекти "Геном людини", завершення якого планується у 2005 році і "МК – Ультра". Враховуючи, що в проекті "Геном людини" фігурує завдання розмноження геному людини для аналітичних цілей по розшифруванню функцій нуклеотидних послідовностей, які утворюють структуру геному, природно передбачити, як загрозливі форми сцієнтистського самовдоволення здатні породити зловісну перспективу "вдосконалення природи людини" шляхом біологічного втручання в неї.

Методики штучного запліднення яйцеклітин, які підсаджуються для виношування матерям, – це етап, який сучасна медицина ґрунтовно опанувала. На часі технічна робота по вирощуванню людини поза материнським лоном, у штучному середовищі із необхідними для цього характеристиками. Перспектива – створення істот із зруйнованою індивідуальністю, тобто людинороботів. Таким чином ДНК може стати ключем до біологічної зброї. Але не єдиним ключем.

Відомо, що з 1953 року у США здійснювалася багатомільйонна програма "МК – ультра", мета якої – розробка хімічних, біологічних і радіологічних препаратів, придатних до дослідження для контролю за поведінкою. Про факти використання електронного маніпулювання мозком за допомогою ультразвуку, мікрохвильового опромінення, використання комп'ютерної техніки у співвідношенні із гіпнозом та іншими засобами впливу на психіку для створення цілих програм людської поведінки, повідомляли канадська газета "Лідер – пост" 13 грудня 1980 року, американський тижневик "Нешнл інкуайер" 22 липня 1976 і 9 серпня 1984 років, тижневик "Тайм" 2 квітня 1972 і 23 січня 1984 років, журнал "Мілітарі рев'ю" в грудні 1980 року. Великий фактичний матеріал, який засвідчує гостру зацікавленість спецслужб військовими аспектами парапсихології, містять книги Р.Макрея, М.Яковлева, О.Асеевського.

Для нас актуальною є можливість засвідчити, що масштабні дослідження в галузі маніпулювання з фізичними параметрами електромагнітних полів в різних спектральних діапазонах привели і радянських вчених до створення засобів примусового впливу на людську психіку. Аналізуючи зміст публікацій професорів Ю.Холодова (Москва), Ю.Думанського, В.Акіменка, інженерів О.Яригіна і

П.Семашка (Київ, інститут Гігієни праці), кандидат технічних наук Л.Гудим засуджує апробацію способів активного втручання в діяльність мозку.

Застосування психо-електронного впливу на поведінку людей, їх емоції і стан здоров'я не заперечує і професор О.Охатрін. Досліджуючи в Московському інституті мінералогії, геохімії і кристалохімії рідкісних елементів природу мікролептонного випромінювання, О.Охатрін виявив згубний характер його впливу на нервову систему. В перспективі, вважає він, дослідження мікролептонних полів відкриває можливість як з'ясування суті телекінезу, невидимості, так і, при відсутності розробок по створенню методів контролю і захисту, винайдення засобів для знищення людей або повного підкорення їх чужій волі.

Наведені дані ясно вказують на відчужений характер ставлення значного числа вчених, інженерів, лікарів до роду своєї діяльності, який виключає розуміння того, що наука, техніка не самодостатні. Думка про те, що вони "лише корисні практичні опади некорисних і непрактичних занять, сприймається не як точна формула, а як пуста фраза" [7, 148]. Ці дані також свідчать і про те, що дійсне відношення ідеального – як форми наукового пізнання і матеріального – як предметної реальності в результаті цього пізнання, стали актуальною життєвою проблемою, яка потребує активного розгляду найширших її аспектів.

Причиною відчуження діячів науково-технічної галузі щодо роду своєї діяльності стає, зокрема, як ми зазначали, підміна поняття "духовне" поняттям "інтелектуальне". Ця підміна породжує тип людей, які заперечують загальнолюдські цінності всіма силами свого розуму і ненавидять їх так, як скупий лицар ненавидить своїх спадкоємців. Адже прагматичні утилітарні цінності неодмінно передбачають напрацювання певних людських якостей: гнучкості, уміння пристосуватися до обставин, здатності нехтувати тим, що проголошувалося вчора, і схвалювали те, що вчора засуджувалося, – якщо тільки це сприяє досягненню мети. Але якщо прагматизм стає життєвою установкою, тоді виявляється, що духовні цінності або прирівнюються до давніх пережитків, або їх тлумачать так, щоб вони обґрунтовували необхідність і правомірність насильства.

І тут необхідно відмітити, що одночасно із відмежуванням середовища науково-технічної діяльності від духовного виміру,

діалектичний принцип всезагальної єдності явищ відзначив відхід ХХ століття появою ще одного парадоксу: становлення нової моральної свідомості, основу якої утворює усвідомлення прогресивними науковцями необхідності невідкладного повороту від споживацького ставлення до природи, суспільства, людини на оплодіння культурою людських стосунків, одухотворення всіх сфер життєдіяльності людини.

Становлення нової моральної свідомості відбувається в умовах безальтернативного ультиматуму світу природи щодо світу людей, які її винищують, у вигляді довгого ланцюга соціальних, екологічних, генетичних катастроф і антропогеохімічних аномалій. Вперше піддається сумніву цінність найпотужнішої зброї історії – насильства. Усвідомлюючи це, люди хочуть, щоб оточуюча їх соціальна організація відповідала цьому потаємному імперативу. Тому необхідно, щоб у соціальних відносинах абстрактні норми вічної моралі набули високого ступеня конкретності і дієвості в індивідуальному досвіді людей. Це можливо лише при умові усвідомлення людиною тієї істини, що вона пов'язана з іншими людьми не просто формальним зв'язком, а зв'язком суспільним.

Еволюція у науково-технічній сфері до ствердження пріоритету соціально-етичних цінностей поступово здійснюється череа усвідомлення актуальності людського значення отриманого знання. Із феномена історії науки ми бачимо, що саме цей принцип зумовив світоглядну еволюцію піонерів вищезгаданих наукових галузей. Різка зміна психологічних і моральних віх згадуваних уже учасників "Манхеттенського проекту", а також С.Коена, Б.Бенсона, А.Сахарова, Б.Раушенбаха, і є результатом набуття абстрактними нормами вічної моралі високого ступеня конкретності і дієвості у їх індивідуальному досвіді.

Існування важливих проблем, пов'язаних із життям самої людини, її світобаченням, системою цінностей та ін., які неможливо вирішити ніякими технічними новаціями, і навело їх на думку про те, що вони отримали занадто пересічні знання, що головне для людини – жити і творити в гармонії з навколишнім світом, де визначальними є життєдайні сили природи. Ї найвища цінність життя у всесвіті – людина, багато якостей якої ще й досі незрозумілі і не вивчені. Рішення проблем цього роду слід шукати у сфері соціального і

культурного розвитку. Тому слід піклуватися не про посилення науково-технічного прогресу як такого, а про його гуманізацію.

Отже, відповідальність, етичні пріоритети в науці повинні сприйматися як необхідна умова діяльності вченого. Це дозволило б науковцям оволодіти тонкощами сучасного розуміння духовної творчості для блага усього людства. Адже завжди практичним діям науковця передують теоретичні міркування – мислительна творчість, процес якої найбільш енерговитратний для продукування нового інтелектуального синтезу.

Дійсність підтверджує необхідність цих пріоритетів тим фактом, що етичні міркування багатьох геніальних вчених не дозволили їм перевести руйнівні ідеї в практичні розробки і загасили в надрах свідомості деструктивні вольові імпульси, які деколи мимоволі пробуджуються в напружених думках науковця. Це і є результатом дії законів еволюції. І саме в такій ригористичній формі діалектика, буття знімає суперечності між сцієнтистською беззастережністю і сучасною потребою цілісної духовної взаємодії людини зі світом. Такий ригоризм закладено і в основі відомого “Маніфесту Ейнштейна – Рассела”: “Від нас самих залежить, знайдемо ми шлях миру чи будемо продовжувати йти так, як і досі, недостойним нашої цивілізації шляхом грубої сили. Наша доля буде такою, яку ми заслужили” [Цит.за:2].

1. Беликов Ю. Урановая смерть // Комсомольская правда. – 10 августа. 1995.
2. Гернек Ф. Альберт Эйнштейн. – М., 1967.
3. Кузнецов В.И. Операция “№”. – М., 1984.
4. Михайловский А. Учитесь жить на земле // Наше наследие. – 1990. – №5.
5. Мороз О. Никогда не должно повториться // Литературная газета. – 25 июля. – 1984.
6. Овчинников В.В. Горячий пепел. – М., 1985.
7. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс // Вопросы философии. – 1969. – №8.
8. Сахаров А.Д. Мир, прогресс, права человека. – Л., 1990.

Валентина Здоровенко. Актуальні питання сучасного технічного і духовного прогресу. Сучасне осмислення здобутків науково-технічного прогресу виявляє нівелювання аксіологічних орієнтирів наукової діяльності, що призвело до антагоністичних

колізій між наукою і людиною. Гносеологічний розгляд цієї проблеми вказує на нагальну необхідність ствердження у сфері науки гуманістичних принципів, морального регулювання форм наукового пізнання і опредметнення його результатів, вироблення нових наукових парадигм.

Валентина Здоровенко. Актуальные вопросы современного технического прогресса. Современное осмысление достижений научно-технического прогресса выявляет нивелирование аксиологических ориентиров научной деятельности, что привело к антагонистическим коллизиям между человеком и наукой. Гносеологическое рассмотрение этой проблемы указывает на безотлагательную необходимость утверждения в сфере науки гуманистических принципов, морального регулирования форм научного познания и опредмечивания его результатов, создания новых научных парадигм.

Valentyna Zdorovenko. Urgent problems of modern technical and spiritual progress. Modern comprehension of scientific-technical progress achievements discovers the equality of value landmarks of scientific activities that have led to antagonistic disputes between science and man. Cognitional examination of this problem points at urgent necessity of confirmation of humanistic principles, moral regulations of the forms of scientific cognition and subjection of its results in the sphere of science and working out new scientific paradigms.